I J R S S I S,Issue (VIII), Vol. II, Jan 2023 : 540-544
A Double-Blind Peer Reviewed Journal
OPEN ACCESS
e-ISSN 2347 – 517X
Original Article

Reg. No. : MH-NGP/0000167
INTERNATIONAL JOURNAL OF RESEARCHES IN SOCIAL SCIENCE AND INFORMATION STUDIES
© VMS RESEARCH FOUNDATION www.ijrssis.in

पर्यावरण कायदा व शाश्वत विकास

मंजूषा राजेंद्र ठाकरे
अर्थशास्त्र विभाग अण्णासाहेब गुंडेवार महाविद्यालय काटोल रोड, नागपूर
*Corresponding Author :- mrajthakre5@gmail.com

Communicated : 02.01.2023 | Revision :08.01.2023 Accepted : 15.01.2023 | Published: 27.01.2023

सारांश :–
प्रस्तुत शोधनिबंधाचे तीन भागात विभाजन करण्यात आले आहे. पहिल्या भागात प्रस्तावनेसह उद्दिष्टे, गृहिते व संशोधनपद्धतीचा अभ्यास करण्यात आला आहे. दुसऱ्या भागात शाश्वत विकासाचे मार्गदर्शक तत्वे आणि मूल्ये इ. चा उहापोह करण्यात आला आहे. तिसऱ्या भागात पर्यावरणसंरक्षणाच्या संदर्भात सावधगिरीचे तत्व विशद करुन उपाययोजना व निष्कर्श सुचविण्यात आले आहे.

पर्यावरण सुधारण्यासाठी आणि प्रदूषणापासून संरक्षण करण्यासाठी पर्यावरण आणि विकास यांच्यामध्ये शाश्वता असणे आवश्यक आहे. शाश्वत विकासाची संकल्पना सध्याच्या आणि भावी पिढीच्या फायद्यासाठी नैसर्गिक संसाधनांचा वापर केला पाहिजे या कल्पनेवर आधारित आहे. जगभरातील औद्योगिक व्यवहार वाढण्यासाठी नैसर्गिक संसाधनांचा वापर करणे गरजेचे आहे, ज दिवसेंदिवस कमी होत आहे. संसाधनांचे संवर्धन, संसाधनांचा कार्यक्षम वापर आणि पर्यावरण अनुकूल कॉर्पोरेट धोरणे आणि वर्तनाची गरज आता जगभरात ओळखली गेली आहे. देशाला पर्यावरणीय धोरण आणि नियोजनाची गरज आहे. शाश्वत विकाससंबंधी जग संवेदनशील असताना शाश्वत विकास हा स्थानिक गरजांवरच आधारित असावा. शाश्वत विकाससंबंधी संपूर्ण जगाला एका नवीन जागतिक व्यवस्थेकडे वाटचाल करावी लागेल ज्यामध्ये नवीन आर्थिक आणि तांत्रिक आदेशाचा समावेश आहे. शाश्वत विकासाच्या साखळीतील सर्वात कमकुवत दुवे म्हणजे गरिबी आणि विषमता. शाश्वत विकासाची तत्वे पाळली गेली तर नक्कीच आर्थिक वाढ आणि औद्योगिक विकासासह देशाचे पर्यावरण संरक्षण राखले जाऊ शकते.

बिजशब्द : –शाश्वत, समुदाय, आर्थिक, सनद, आंतरराष्ट्रीय.

प्रस्तावना :

प्रस्तुत शोधनिबंधाचे तीन भागात विभाजन करण्यात आले आहे. पहिल्या भागात प्रस्तावनेसह उद्दिष्टे, गृहिते व संशोधन पद्धतीचा अभ्यास करण्यात आला आहे. दुसऱ्या भागात शाश्वत विकासाचे मार्गदर्शक तत्वे आणि मूल्ये इ. चा उहापोह करण्यात आला आहे. तिसऱ्या भागात पर्यावरण संरक्षणाच्या संदर्भात सावधगिरीचे तत्व विशद करुन उपाययोजना व निष्कर्श सुचविण्यात आले आहे.

पर्यावरण सुधारण्यासाठी आणि प्रदूषणापासून संरक्षण करण्यासाठी पर्यावरण आणि विकास यांच्यामध्ये शाश्वता असणे आवश्यक आहे. शाश्वत विकासाची संकल्पना सध्याच्या आणि भावी पिढीच्या फायद्यासाठी नैसर्गिक संसाधनांचा वापर केला पाहिजे या कल्पनेवर आधारित आहे. जगभरातील औद्योगिक व्यवहार वाढण्यासाठी नैसर्गिक संसाधनांचा वापर करणे गरजेचे आहे, जे दिवसेंदिवस कमी होत आहे. संसाधनांचे संवर्धन, संसाधनांचा कार्यक्षम वापर आणि पर्यावरण अनुकूल कॉर्पोरेट धोरणे आणि वर्तनाची गरज आता जगभरात ओळखली गेली आहे. देशाला पर्यावरणीय धोरण आणि नियोजनाची गरज आहे. शाश्वत विकाससंबंधी जग संवेदनशील असताना शाश्वत विकास हा स्थानिक गरजांवरच आधारित असावा. शाश्वत विकाससंबंधी संपूर्ण जगाला एका नवीन जागतिक व्यवस्थेकडे वाटचाल करावी लागेल ज्यामध्ये नवीन आर्थिक आणि तांत्रिक आदेशाचा समावेश आहे. शाश्वत विकासाच्या साखळीतील सर्वात कमकुवत दुवे म्हणजे गरिबी आणि विषमता. शाश्वत विकासाची तत्वे पाळली गेली तर नक्कीच आर्थिक वाढ आणि औद्योगिक विकासासह देशाचे पर्यावरण संरक्षण राखले जाऊ शकते.

1992 च्या रिओ–घोषणेनुसार 'विकास' हा मानवी हक्क म्हणून ओळखला गेला. परंतु या शिखर परिषदेत सहभागी झालेल्या सर्व राष्ट्रांनी एकमताने हे मान्य केले की,

आर्थिक आणि औद्योगिक विकास हा पर्यावरणावर प्रतिकुल परिणाम होणार नाही अशा पद्धतीने केला पाहिजे. कारण पर्यावरणीय प्रदूषण हा मानवी जीवनासाठी संभाव्य धोका आहे. आणि अशावेळी अशा विकासाचा उपयोग काय ? त्यामुळेच विकास आणि पर्यावरणाचा समतोल राखण्यासाठी या जागतिक शिखर परिषदेत शाश्वत विकासाचे तत्व विकसित झाले. आणि या दोन्ही गोष्टी हातात हात घालून चालायला हव्यात, हे लक्षात आले.

शाश्वत विकासाचे तत्व दोन परस्परविरोधी संकल्पनांच्या सहअस्तित्वाच्या मुळ गृहितकांवर विकसित झाले आहे. ते म्हणजे विकास आणि पर्यावरण. परंतु व्यावहारिक दृष्टिकोनातुन टिकाऊपणाचे पर्यावरणीय, आर्थिक आणि सामाजिक पैलू अविभाज्य आहेत. विल्यम रीस यांनी निदर्शनास आणल्याप्रमाणे पर्यावरणीय अखंडतेची देखभाल ही सामाजिक–आर्थिक मानवी गरजा पूर्ण करण्यास प्राधान्य दिले पाहिजे. अशा प्रकारे विकास प्रक्रियेत पर्यावरणीय आणि आर्थिक घटकांमध्ये अभिसरण असणे आवश्यक आहे.

शाश्वत विकासाचे तत्व दोन मूलभूत गरजांवर भर देते. पहिली म्हणजे सामाजिक–आर्थिक विकासाची गरज आणि दुसरे म्हणजे वर्तमान आणि भविष्यातील गरजांना तोंड देण्यासाठी पर्यावरणाच्या क्षमतेवर लादलेल्या मर्यादांची गरज.

संवर्धन आणि शाश्वत विकासाच्या आंतरनिर्भरतेचे स्पष्टीकरण देताना ब्रुंडलॅंड अहवाल (1997)

'शाश्वत विकास म्हणजे भविष्यातील पिढयांच्या स्वतःच्या गरजा पूर्ण करण्याच्या क्षमतेशी तडजोड न करता वर्तमान गरजा पूर्ण करणारा विकास. शाश्वत विकासासाठी सर्वांच्या मूलभूत गरजा पूर्ण करणे आणि चांगल्या जीवनासाठी त्यांच्या आकांक्षा पूर्ण करण्यासाठी सर्व संधीचा विस्तार करणे आवश्यक आहे. '

उद्दिष्टे –

1. विकास आणि कार्यक्षमतेसाठी वस्तू आणि सेवांचे उत्पादन करणे.

2. जैवविविधतेचे जतन आणि जैविक अखंडता राखणे यासह तटस्थ संसाधनांचे व्यवस्थापण करणे.

3. संपत्ती आणि भौतिक संसाधनांच्या न्याय वितरणाच्या तत्वाचा अवलंब करुन जीवनाचा दर्जा उंचाऊन शाश्वत विकासाच्या तत्वाचे आर्थिक, पर्यावरणीय आणि सामाजिक संरक्षण करणे.

गृहिते–

1. पर्यावरणीय प्रकिया अस्थिर आहे.
2. आनुवंशिक विविधता जतन आहे.
3. प्रजाती आणि परिसंस्थेच्या शाश्वत वापर सुरक्षित आहे.

'भविष्यातील पिढयांच्या त्यांच्या स्वतःच्या गरजा पूर्ण करण्याच्या क्षमतेशी तडजोड न करता वर्तमान गरजा पूर्ण करणे हे आहे'

संशोधन पद्धती–

प्रस्तुत शोधनिबंधात दर्शविण्यात आलेली माहिती दुय्यम सामुग्रीच्या आधारावर मांडण्यात आलेली आहे. त्यासाठी प्रकाशीत व अप्रकाशीत स्वरुपातील वार्षिक अहवाल , मासिके, पाक्षिके इ. चा आधार घेण्यात आला आहे. तसेच सरकारी स्तरावर प्रकाशीत व अप्रकाशीत स्वरुपातील अहवालाचा आधार प्रस्तुत शोधनिबंधात करण्यात आला आहे.

पार्श्वभूमी–

'आपल्याला कोणत्या प्रकारचे जग हवे आहे याचा विचार करणे आवश्यक आहे. आपण आपल्या भावी पिढीसाठी एक गरीब जग देऊ इच्छितो जिथे असंख्य लोक उपासमारीने, हवामानातील अनिश्चिततेमुळे मरतात, जैवविविधता सर्वात कमी ओहोटीवर आणि सामाजिक परिस्थिती सर्वात अस्थिर ? शाश्वत विकासाचे केंद्र लोकांच्या सध्याच्या आनंदापुरते मर्यादित नाही तर ते येणाऱ्या पिढयांच्या हिताचे रक्षण करण्यासाठी देखील खर्च करते.'

वोल्केन्सन

शाश्वत विकासामध्ये खालील बहुआयामी दृष्टिकोन समाविष्ट आहे

1. आर्थिक
2. मानवी
3. पर्यावरणीय
4. तंत्रज्ञान

ही एक प्रक्रिया आहे. जी पर्यावरणीय प्रणालीच्या संवर्धनासह मानवी जीवनाच्या गुणवत्तेत सुधारणा आणण्याचा प्रयत्न करते. अशा प्रकारे विकास आणि पर्यावरण हे दोन्ही परस्परपुरक आहेत. आणि म्हणूनच पर्यावरणाच्या संरक्षणाशिवाय विकास होऊ शकत नाही.

आंतरराष्ट्रीय मान्यता मिळालेल्या ब्रुंडलॅंड कमिशन अहवालाच्या शाश्वत विकासाची तत्वे पुढीलप्रमाणे

1. आंतर –पिढी समता
2. नैसर्गिक संसाधनांचा वापर आणि संवर्धन
3. पर्यावरण संरक्षण
4. सावधगिरीचे तत्व
5. 'पोल्युटर पे' तत्व
6. मदत आणि सहकार्य करण्याच्या दायित्वाचे तत्व
7. गरिबी निर्मुलन
8. 'पब्लिक ट्रस्ट' चे तत्व

1. आंतर–पिढी समता–

आंतरपिढी समानतेचे तत्व मानवाला प्रत्येक पिढीला मागील पिढीच्या सांस्कृतिक आणि नैसर्गिक संसाधनांचा लाभ घेण्याचा हक्क तसेच वारसा जतन करण्याचे 'कर्तव्य' मानते. भावी पिढया, जैवविविधता, संसाधने आणि जंगले, पाणी, माती इ. सारख्या अक्षय स्त्रोतांच्या संवर्धनावर भर देते.

स्टॉकहोम घोषणापत्र, 1972 च्या तत्व 1 आणि 2 मध्ये इंटर–जनरेशनल इक्विटीच्या तत्वाची उत्पत्ती आहे. ज्यामध्ये सध्याच्या पिढीच्या अस्तित्वासाठी आणि भविष्यातील पिढंयासाठी फायदेशीरपणे वापरण्याचा अधिकार म्हणून पर्यावरण हा संसाधन आधार म्हणून घेतला गेला आहे. ही दोन तत्वे पुढीलप्रमाणे–

तत्व 1– मानवाला स्वातंत्र्य, समानता आणि जीवनाच्या पुरेशा परिस्थितीचा मूलभूत अधिकार आहे. ज्या गुणवत्तेच्या वातावरणात सन्मानाचे आणि कल्याणाचे जीवन जगण्यास अनुमती देते आणि सध्याच्या काळासाठी पर्यावरणाचे संरक्षण आणि सुधारणा करण्याची जबाबदारी उचलतो.

तत्व 2– पृथ्वीवरील नैसर्गिक संसाधने, ज्यात हवा, पाणी, जमीन, वनस्पती आणि प्राणी आणि विशेषतः नैसर्गिक परिसंस्थेचे प्रातिनिधिक नमुने, काळजीपूर्वक नियोजन आणि व्यवस्थापनाद्वारे वर्तमान आणि भावी पिढयांच्या फायदयासाठी संरक्षित केले पाहिजे.

2. नैसर्गिक संसाधनांचा वापर आणि संवर्धन–

या तत्वानुसार पृथ्वीवरील नैसर्गिक संसाधनांचा काळजीपूर्वक वापर
केला पाहिजे. जेणेकरुन भविष्यातील पिढयांसाठी त्यांचे संरक्षण आणि संवर्धन करता येईल. हे लक्षात घेतले पाहिजे की गरिबी, अत्याधिक लोकसंख्या, शहरीकरण, औद्योगिकीकरण इ. नैसर्गिक संसाधने आधीच कमी होत आहे. आणि भविष्यात या संसाधनांची तीव्र कमतरता भासण्याची शक्यता आहे. त्यामुळे नैसर्गिक साधनसंपत्तीचा कमीतकमी वापर करण्यासाठी तंत्र आणि तंत्रज्ञान विकसित करण्याची नितांत गरज आहे.

सध्याच्या पिढीने भविष्यातील पिढयांच्या फायदयासाठी नैसर्गिक साधनसंपत्तीचे शोषण करताना विनम्र असले पाहिजे. या सिद्धांतावर संसाधनांचा वापर आणि संवर्धन हे तत्व स्थापित आहे. हे भविष्यातील पिढयांसाठी जगण्याची परिस्थिती सुरक्षित करेल. हे तत्व आंतरराष्ट्रीय समुदायाने रिओ पृथ्वी शिखर घोषणापत्र, 1992 च्या तत्व 8 आणि 23 च्या स्वरुपात स्विकारले आहे. तत्व 8 असे प्रदान करते की शाश्वत विकास आणि सर्व लोकांसाठी उच्च दर्जाचे जीवनमान साध्य करण्यासाठी राज्यांनी उत्पादन आणि उपभोगाची टिकाऊ पद्वत दूर करणे अशा प्रकारे नैसर्गिक संसाधनांचा वापर आणि संवर्धन हे शाश्वत विकासाचे अत्यावश्यक तत्व असले पाहिजे.

रिओ घोषणा (1992) चे तत्व 23–दडपशाही, वर्चस्व आणि व्यवसायाखाली असलेल्या लोकांपासुन पर्यावरण आणि नैसर्गिक संसाधने सर्व प्रकारे संरक्षित केले पाहिजे.

3. पर्यावरण संरक्षण –

पर्यावरण संरक्षण हा शाश्वत विकासाचा अविभाज्य भाग आहे. बहुतेक राष्ट्रांनी त्यांच्या प्रदेशात शाश्वत विकास सुनिश्चित करण्यासाठी पर्यावरण संरक्षण कायदे लागू केले आहेत. शाश्वत विकासाला बळकटी देण्यासाठी प्रभावी पर्यावरण संरक्षण यंत्रणा आवश्यक आहे. सामान्यतः असे दिसुन येते की, पर्यावरणाचे अपुरे संरक्षण किंवा त्याच्या

ऱ्हासाच्या परिणाम समाजातील सर्वात गरीब घटकांवर होतो. कारण ते त्यांच्या उदरनिर्वाहाचा मोठा भाग जंगले, हातपंपांचे पाणी, वायू प्रदूषित आणि गोगाटयुक्त झोपडपट्टी इ. अचिन्हांकित पर्यावरणीय संसाधनांमधून काढतात. पर्यावरण संरक्षणाची समस्या सामान्यतः जलस्त्रोत, जंगले, शेती, उद्योग, उर्जा इ. मधून उद्‌भवते.

4. सावधगिरीचे तत्व–

सावधगिरीचे तत्व हे सुनिश्चित करण्याचा असा प्रयत्न करते ज्या मानवी कियाकलापामुळे पर्यावरणास धोका निर्माण होऊ शकतो. पर्यावरणाला हानी पोहचण्यापासून प्रतिबंधित केले जाते. जरी त्या विशिष्ट पदार्थाचा किंवा मानवी कियाकलापांना पर्यावरणाच्या हानीशी जोडण्याचा कोणताही निर्णायक वैज्ञानिक पुरावा नसला तरीही अशाप्रकारे सावधगिरीचे तत्व असे मानले जाते की त्याची कृती सौम्य आहे, जी पर्यावरणास हानीकारक नाही हे दाखविण्यासाठी पुराव्याची जबाबदारी उद्योगपतीवर आहे.

पर्यावरणीय संरक्षणाच्या संदर्भात सावधगिरीचे तत्व मूलतः वैज्ञानिक जोखमीच्या व्यवस्थापनाबद्दल आहे. हा पर्यावरणीयदृष्टया शाश्वत विकासाच्या संकल्पनेला एक घटक आहे. आणि रिओ घोषणा, 1992 च्या तत्व 15 मध्ये त्याची व्याख्या करण्यात आली. या तत्वानुसार ' जेथे गंभीर किंवा अपरिवर्तनीय पर्यावरणीय उपाययोजना पुढे ढकलण्याचे कारण म्हणून पूर्ण वैज्ञानिक निश्चिततेवा अभाव वापरला जाऊ नये. दुसऱ्या शब्दांत पर्यावरणाला घातक परिणाम करणारे कोणतेही मानवी कियाकलप किंवा वर्तन , सर्व किंमतींवर प्रतिबंध करणे आवश्यक आहे.

5. पोल्युटर पे तत्व–

ऑर्गनायझेशन फॉर इकॉनॉमिक कोऑपरेशन ॲड डेव्हलपमेंट (ओबीसीडी) मध्ये सहभागी सर्व सदस्य देशांनी त्यांच्या पर्यावरणीय धोरणांमध्ये 'प्रदूषक वेतन' या तत्वाचा समावेश करण्यास सहमती दर्शविली. जेणेकरुन व्यापारासाठी हानिकारक ठरणाऱ्या अनुदानांना परावृत्त करता येईल. त्यांनी पर्यावरणाच्या रक्षणासाठी हे आवश्यक मानले आणि आधुनिक औद्योगिक संस्थांमध्ये पर्यावरणीय प्रदूषणामुळे निर्माण होणाऱ्या धोक्यांपासून देशाला वाचवले. पर्यावरणीय प्रदूषण रोखण्यासाठी 'पोल्युटर पे' तत्व ही एक उत्तम मद्धत मानली जात होती. परंतु तत्वाची अचूक व्याख्या तयार करण्यात व्यावहारिक अडचणी होत्या. कारण झालेल्या नुकसानीच्या भरपाईच्या मर्यादा आणि तत्वाच्या लागू होण्याच्या अचूक व्याप्तीबद्दल विवाद होऊ शकतो.

या अडचणी असुनही युरोपीय समुदायाने आपल्या पर्यावरणावरील कृती कार्यक्रमात पर्यावरणाविषयक बाबींवर धोरणाचा एक भाग म्हणून 'प्रदूषण वेतन तत्व ' स्वीकारले.

'प्रदूषक वेतन' तत्वाला आंतरराष्ट्रीय समुदायाद्वारे शाश्वत विकासाचा एक अविभाज्य भाग म्हणून मान्यता देण्यात आली. रिओ घोषणापत्र 1992 च्या पृथ्वी शिखर परिषदेच्या 16 व्या तत्वानुसार ते अंतर्भूत करण्यात आले.

6. मदत आणि सहकार्य करण्याच्या दायित्वाचे तत्व–

हे तत्व विशेषतः रिओ–घोषणापत्र (1992) मध्ये तत्व 1 म्हणून समाविष्ट केले गेले आहे. शाश्वत विकासासाठी राज्यांनी वैज्ञानिक आणि तांत्रिक ज्ञानाच्या देवाणघेवाणीद्वारे वैज्ञानिक समज सुधारुन स्वदेशी क्षमता वापरुन ती मजबूत करण्यासाठी सहकार्य केले पाहिजे. आणि विकास वाढवून नवीन आणि नावीन्यपूर्ण तंत्रज्ञानासह तंत्रज्ञानाचे रुपांतर, प्रसार आणि हस्तांतरण केले पाहिजे.

7. गरिबी निर्मुलन–

पर्यावरण प्रदूषित करण्यासाठी आणि त्याचा ऱ्हास होण्यासाठी गरिबी हे कदाचित सर्वात वाईट कारण आहे. भारताच्या दिवंगत माजी पंतप्रधान यांनी '1972 मध्ये स्टॉकहोम कॉन्फरन्स ऑन हयुमन एन्व्हायर्नमेंट ला संबोधित करताना म्हटले होते. 'आपल्याला ज्या प्रदूषकांचा सामना करावा लागतो, त्यापैकी सर्वात वाईट म्हणजे गरिबी आहे. ब्रुंडलॅंड अहवाल (1987) ने पर्यावरणाच्या ऱ्हासाचे संभाव्य कारण म्हणून गरिबीचे श्रेय देखील दिले आहे. कारण यामुळे लोकांची संसाधने शाश्वत पद्धतीने वापरण्याची क्षमता कमी होते. ज्यामुळे पर्यावरणावर अधिक दबाव येतो. आणि परिणामी त्याचा ऱ्हास होतो. बहुतेक विकसनशील देशांना गरिबीची समस्या भेडसावत आहे. ज्यामुळे पर्यावरणाच्या गुणवत्तेवर विपरीत परिणाम होत आहे.'

अर्थ समिट 1992 ने असेही प्रक्षेपित केले की, शाश्वत विकासाचे उद्दिष्ट साध्य करण्यासाठी, विशेषतः विकसनशील देशांसाठी गरिबीचे उच्चाटन करणे अत्यंत आवश्यक आहे.

भारत हा विकसनशील देश असल्याने तेथील 30 टक्क्यांहून अधिक लोक दारिद्रयरेषेखाली जीवन जगत आहेत. झोपडपट्टीवासीयांची दयनीय स्थिती, अन्न, इंधन, केरोसीन, तेल इ. टंचाई पर्यावरणासाठी गंभीर धोके आहेत. घरे नसल्यामुळे करोडो गरीब पुरुष, स्त्रिया आणि मुले झोपडपट्टयांमध्से आणि अगदी रस्त्याच्या कडेला असलेल्या तात्पुरत्या झोपडीतही पुरेशा अन्नपाण्याशिवाय अस्वच्छ परिस्थितीत राहण्यास भाग पाडतात. त्यामुळे त्यांना प्रतिकुल वातावरणात राहावे लागते. म्हणून भारताला गरिबी निर्मुलन कार्यक्रम आणि आरोग्यदायी पर्यावरणीय परिस्थितीची देखभाल करण्यासाठी विकसित देशांकडून सहकार्य आणि सहाय्य आवश्यक आहे.

8. जंगलाचे संरक्षण–

जंगलाच्या संरक्षणाबाबत जागरुकता देखील नैसर्गिक संसाधनांच्या संरक्षणासाठी लागू असलेल्या सार्वजनिक विश्वासाच्या तत्वाशी जवळून जोडलेली आहे. राज्य हे वनसंपदेचे विश्वस्त असल्याने अविवेकीपणे वृक्षतोड करुन जंगलाचे रक्षण करणे हे सरकारचे नैतिक व कायदेशीर कर्तव्य आहे. जर जंगले चांगल्या प्रंकारे जतन केली गेली तर ते जमिनीची धूप कमी करेल आणि जमिनीची सुपीकता वाढवेल आणि पाण्याच्या स्वरुपात शेती आणि घरगुती कारणांसाठी आवश्यक असलेल्या पुरेशा पावसाला कारणीभूत ठरेल. परंतु जंगलाचे हे फायदे असुनही, नोंद दाखवते की उष्णकटिबंधीय प्रदेशातील जंगलाचा एक तृतीयांश भाग सन 1970 पर्यंत जंगलतोडीमुळे नष्ट झाला होता. दुर्दैवाने, जंगलाशा नाश अजूनही सुरु आहे. सुमारे 1,70,000 चौ.कि.मी. उद्योग, संकुले आणि इतर व्यावसायिक कारणांसाठी वनजमिनीचे रुपांतर मैदानात करण्यात आले आहे. याशिवाय सात लाख हेक्टर जमिन वाळवंटात बदलली आहे. आणि गॅलन प्रदूषित पाणी नद्या, तलाव आणि समुद्रात वाहून जात आहे. ज्यामुळे पर्यावरण आणि परिसंस्थेचे कधीही भरुन न येणारे नुकसान होत आहे.

निष्कर्श–

पर्यावरण सुधारण्यासाठी आणि प्रदूषणापासुन संरक्षण करण्यासाठी पर्यावरण आणि विकास यांच्यामध्ये शाश्वत विकासाची संकल्पना सध्याच्या आणि भावी पिढीच्या फायद्यासाठी नैसर्गिक संसाधनांचा वापर करणे आवश्यक आहे. जे दिवसेंदिवस कमी होत आहेत. संसाधनांचे संरक्षण, संसाधनांचा योग्य वापर आणि पर्यावरण अनुकूल कॉर्पोरेट धोरणे आणि वर्तनाची गरज आता जगभरात ओळखली गेली आहे.

देशाला पर्यावरणीय धोरण आणि नियोजनाची नितांत गरज आहे. जागतिक पातळीवर विषय संवेदनशील असताना विकास स्थानिक गरजांवर आधारित असणे आवश्यक आहे. शेवटी जर शाश्वत विकासासाठी केवळ इच्छापूरक विचारसरणी आणि घोषणाबाजीतून वास्तवाकडे वाटचाल करायची असेल तर संपूर्ण जगाला (विकसित आणि विकसनशील) एका नवीन जागतिक व्यवस्थेकडे वाटचाल करावी लागेल. ज्यामध्ये नवीन आर्थिक आणि तांत्रिक आदेशांचा समावेश राहील. असा आदेश गरिबांच्या फायद्यासाठी असावा. कारण शाश्वत विकासाच्या साखळीतील सर्वात कमकुवत दुवा म्हणजे गरिबी आणि विषमता, सर्वात शेवटी शाश्वत विकासाची तत्वे पाळली गेली तर नक्कीच आर्थिक वाढ आणि औद्योगिक विकासासह देशाचे पर्यावरण संरक्षण राखले जाऊ शकेल यात शंका नाही.

संदर्भ–

अग्रवाल एस., पर्यावरणीय प्रदूषणाचे कायदेशीर नियंत्रण

कृष्णा अय्यर, व्ही.आर. पर्यावरण प्रदूषण आणि कायदा

शांता कुमार एस– पर्यावरण कायद्याचा परिचय

व्ही.एन.परांजपे– पर्यावरण कायदा

परस दिवाण –पर्यावरण प्रशासन–कायदा आणि न्यायिक वृत्ती